

Сборник съдебна практика

РЕШЕНИЕ НА СЪДА (четвърти състав)

15 юни 2023 година *

„Преюдициално запитване — Неравноправни клаузи в потребителските договори — Директива 93/13/ЕИО — Член 6, параграф 1 и член 7, параграф 1 — Ипотечен кредит, индексирани в чуждестранна валута — Клаузи за преизчисляване — Определяне на обменния курс между тази чуждестранна валута и националната валута — Последници от обявяването на клауза за неравноправна — Последници от обявяването на договор за изцяло недействителен — Възможност за предявяване на вземания, надхвърлящи връщането на уговорените в договора суми и на плащането на мораторни лихви — Вреда за потребителя — Неналичност на размера на месечните вноски, платени на банката — Вреда за банката — Неналичност на размера на паричните средства, предоставени на потребителя — Възпиращ ефект на забраната на неравноправните клаузи — Ефективна защита на потребителите — Съдебно тълкуване на национална правна уредба“

По дело C-520/21

с предмет преюдициално запитване, отправено на основание член 267 ДФЕС от Sąd Rejonowy dla Warszawy — Śródmieścia w Warszawie (Районен съд Варшава-център, Полша) с акт от 12 август 2021 г., постъпил в Съда на 24 август 2021 г., в рамките на производство по дело

Arkadiusz Szcześniak

срещу

Bank M. SA,

в присъствието на:

Rzecznik Praw Obywatelskich,

Rzecznik Finansowy,

Prokurator Prokuratury Rejonowej Warszawa — Śródmieście w Warszawie,

Przewodniczący Komisji Nadzoru Finansowego,

СЪДЪТ (четвърти състав),

* Език на производството: полски.

състоящ се от: С. Lycourgos, председател на състава, L. S. Rossi, J.-C. Bonichot, S. Rodin (докладчик) и О. Spineanu-Matei, съдии,

генерален адвокат: А. М. Collins,

секретар: М. Siekierzyńska, администратор,

предвид изложеното в писмената фаза на производството и в съдебното заседание от 12 октомври 2022 г.,

като има предвид становищата, представени:

- за Arkadiusz Szcześniak, от R. Górski и P. Płaska, radcowie prawni,
- за Bank M. SA, от A. Cudna-Wagner и G. Marzec, radcowie prawni, B. Miąskiewicz и M. Minkiewicz, adwokaci,
- за Rzecznik Praw Obywatelskich, от M. Taborowski, в качеството на Zastępca Rzecznika Praw Obywatelskich, B. Wojciehowska, radca prawni, и G. Heleniak, adwokat,
- за Rzecznik Finansowy, от B. Pretkiel, в качеството на Rzecznik Finansowy, подпомаган от P. Tronowska и M. Obroślak, radcowie prawni,
- за Prokurator Prokuratury Rejonowej Warszawa — Śródmieście w Warszawie, от M. Dejak, prokurator delegowany do Prokuratury Regionalnej w Warszawie и M. Dubowski, Prokurator Okręgowy w Warszawie,
- за Przewodniczący Komisji Nadzoru Finansowego, от J. Jastrzębski, председател на Комисията за финансов надзор, K. Liberadzki и A. Tupaj-Cholewa, radca prawni,
- за полското правителство, от B. Majczyna и S. Żyrek, в качеството на представители,
- за португалското правителство, от P. Barros da Costa, C. Chambel Alves, A. Cunha и S. Fernandes, в качеството на представители,
- за Европейската комисия, от N. Ruiz García и A. Szmytkowska, в качеството на представители,

след като изслуша заключението на генералния адвокат, представено в съдебното заседание от 16 февруари 2023 г.,

постанови настоящото

Решение

- 1 Преюдициалното запитване се отнася до тълкуването на член 6, параграф 1 и член 7, параграф 1 от Директива 93/13/ЕИО на Съвета от 5 април 1993 година относно неравноправните клаузи в потребителските договори (ОВ L 95, 1993 г., стр. 29; Специално издание на български език, 2007 г., глава 15, том 2, стр. 273), както и на принципите на ефективност, правна сигурност и пропорционалност.
- 2 Запитването е отправено в рамките на спор между г-н Arkadiusz Szcześniak (наричан по-нататък „A.S.“) и Bank M. SA по повод на иск за събиране на вземане, което възникнало от ползването на пари по договор за ипотечен кредит, който трябва да бъде обявен за недействителен, тъй като след премахването на неравноправните клаузи въпросният договор не може да се изпълнява.

Правна уредба

Правото на Съюза

- 3 Десето и двадесет и четвърто съображение от Директива 93/13 гласят:

„като има предвид, че по-ефективна защита на потребителите може да се осъществи чрез приемане на еднакви правила относно неравноправните клаузи; [...]

[...]

като има предвид, че съдилищата и административните органи на държавите членки трябва да разполагат с адекватни и ефективни средства да наложат преустановяването на включването на неравноправни клаузи в потребителски договори“.
- 4 Текстът на член 6, параграф 1 от тази директива гласи:

„Държавите членки определят изискването, включените неравноправни клаузи в договори между потребители и продавачи или доставчици да не са обвързващи за потребителя, при условията на тяхното национално право, и че договорът продължава да действа за страните по останалите условия, когато може да се изпълнява и без неравноправните клаузи“.
- 5 Член 7, параграф 1 от посочената директива предвижда:

„Държавите членки осигуряват, че в интерес на потребителите и конкурентите, съществуват подходящи и ефективни мерки за предотвратяване на употребата на неравноправни клаузи в договори, сключени между потребители и продавачи или доставчици“.

Полското право

- 6 Член 5 от *ustawa — Kodeks cywilny* (Закон за гражданския кодекс) от 23 април 1964 г. (Dz. U. от 1964 г., бр. 16) в приложимата му към спора в главното производство редакция (наричан по-нататък „Гражданският кодекс“) гласи:

„Притежаваното право не може да се упражнява в противоречие със социално-икономическото му предназначение или с правилата за обществено съжителство. Такова действие или бездействие на правоимащия не се счита за упражняване на това право и не се ползва със защита“.

- 7 Член 222, параграф 1 от този кодекс предвижда:

„Собственикът може да изисква от лицето, което фактически държи вещ, която е негова собственост, да му я върне, освен ако това лице не притежава право, което може да се противопостави на правото на собственика да държи вещта“.

- 8 Според член 358¹, параграфи 1—4 от въпросния кодекс:

„1. Освен ако не са предвидени особени разпоредби, когато от възникването си задължението се отнася до парична сума, престацията се изпълнява чрез заплащане на номиналната стойност.

2. Страните могат да предвидят в договора, че размерът на паричната престация се определя въз основа на единица стойност, различна от паричната.

3. В случай на съществено изменение на покупателната способност на валутата след възникването на задължението, съдът, след като вземе предвид интересите на страните и в съответствие с правилата за обществено съжителство, може да измени размера или начина на изпълнение на паричната престация, дори ако тя е била определена в съдебно решение или в договора.

4. Продавачът или доставчикът не може да изисква промяна в размера или начина на изпълнение на паричната престация, ако тя е свързана с дейността на предприятието му“.

- 9 Член 361, параграфи 1 и 2 от същия кодекс гласи:

„1. Лицето, отговорно за поправка на вредите, носи отговорност само за обичайните последици от действието или бездействието, което е причинило вредата.

2. В рамките на посочените по-горе граници, освен ако не е предвидено друго в закон или договорна клауза, обезщетението за вреди покрива претърпените от увредената страна загуби и печалбите, които тя би получила, ако вредата не съществуваше“.

- 10 Член 385¹, параграфи 1 и 2 от посочения кодекс гласи:

„1. Клаузите от сключен с потребител договор, които не са договорени индивидуално, не обвързват потребителя, ако определят правата и задълженията му в противоречие с добрите нрави, грубо нарушавайки неговите интереси (незаконосъобразни договорни клаузи). Това не засяга клаузите, в които се определят основните престации на страните, включително цената или възнаграждението, ако са формулирани еднозначно.

2. Ако в съответствие с параграф 1 договорна клауза не обвързва потребителя, страните остават обвързани от договора в останалата му част“.

11 Член 405 от този кодекс предвижда:

„Получилият без правно основание имуществена облага за сметка на друго е длъжен да възстанови облагата в натура, а ако това не е възможно, да върне стойността ѝ“.

12 В член 410, параграфи 1 и 2 от посочения кодекс се уточнява:

„1. Разпоредбите от предходните членове се прилагат по-специално за даденото без основание.

2. Една престация представлява дадено без основание, ако онзи, който я е изпълнил, изобщо не е имал задължение или не е имал задължение към лицето, в чиято полза я е извършил, или пък основанието за престацията е отпаднало или преследваната с престацията цел не е постигната, или пък правната сделка, налагаща извършването на престацията, е била недействителна и не е станала действителна след изпълнението на престацията“.

Спорът в главното производство и преюдициалният въпрос

13 На 25 юли 2008 г. A.S. и съпругата му E.S. сключват с Bank M. договор за ипотечен кредит за срок от 336 месеца за сумата от 329 707,24 полски злоти (PLN) (около 73 000 евро), ведно с променлив лихвен процент (наричан по-нататък „договорът за ипотечен кредит“). Клаузите на този договор не са индивидуално договорени. Кредитът се индексира в швейцарски франкове (CHF), тъй като договорът предвижда месечните вноски по кредита да се изплащат в полски злоти след преизчисляване по курс „продава“ на швейцарския франк в съответствие с таблицата с обменните курсове на чуждестранните валути, прилагани от Bank M. в деня на плащането на всяка месечна вноска. След изменение на договора на 6 септември 2011 г. A.S. и E.S. получават възможността да плащат месечните вноски по кредита директно в швейцарски франкове.

14 С иск, предявен на 31 май 2021 г., A.S. иска от Bank M. да му заплати сумата от 3 660,76 PLN (около 800 евро) заедно със законната лихва за забава, считано от 8 юни 2021 г. до датата на плащането. В подкрепа на иска си A.S. твърди, че договорът за ипотечен кредит съдържа неравноправни клаузи, които го правят недействителен, така че Bank M. е получила месечните вноски по кредита без правно основание.

15 Според A.S., като използвала от 1 октомври 2011 г. до 31 декември 2020 г. сумата от 7 769,06 PLN (около 1 700 евро), съответстваща на месечните вноски, платени в периода от юни 2011 г. до септември 2011 г., Bank M. е реализирала печалба в размер на 7 321,51 PLN (около 1 600 евро). Поради това A.S. изисква от Bank M. да заплати половината от тази сума, а именно 3 660,76 PLN (около 800 евро), тъй като другата половина се полага на съпругата му E.S., която не е страна в главното производство.

16 В писмения си отговор, подаден на 1 юли 2021 г., Bank M. настоява искът на A.S. да бъде отхвърлен, като поддържа, че договорът за ипотечен кредит не трябва да бъде обявен за недействителен, тъй като не съдържа неравноправни клаузи, и че във всички случаи, ако

посоченият договор следва да бъде обявен за недействителен, единствено Bank M., а не A.S., имала право да претендира плащане на вземане поради използването на паричните средства без правно основание.

- 17 Sąd Rejonowy dla Warszawy — Śródmieście w Warszawie (Районен съд Варшава-център, Полша), който е запитващата юрисдикция, отбелязва, че A.S. оспорва клаузите, съдържащи се в член 2, параграф 2 и в член 7, параграф 1 от договора за ипотечен кредит, според които преизчисляването на швейцарските франкове в полски злоти и на полските злоти в швейцарски франкове, що се отнася до главницата и месечните вноски по кредита, се извършва по обменният курс, определен от Bank M. (т.нар. клаузи за „преизчисляване“).
- 18 Тази юрисдикция обяснява, от една страна, че полските съдилища еднообразно приемат клаузите за преизчисляване, като разглеждатите в спора по главното производство, за незаконосъобразни договорни клаузи и че са вписани в регистъра на незаконосъобразните клаузи при председателя на Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów (Служба за защита на конкуренцията и потребителите, Полша).
- 19 От друга страна, запитващата юрисдикция отбелязва, че националната съдебна практика все още не е единодушна по въпроса за последиците от наличието на такива неравноправни клаузи за преизчисляване в договор за ипотечен кредит. След постановяване на решение Dziubak (C-260/18, EU:C:2019:819) на 3 октомври 2019 г. обаче тезата, че включването на клаузи от този вид в договор за кредит прави този договор недействителен, очевидно има превес в националната съдебна практика.
- 20 Що се отнася до последиците от обявяването на договор за недействителен съгласно националното право, запитващата юрисдикция уточнява, че се приема, че обявен за недействителен договор изобщо не е бил сключван (недействителност ex tunc). След като страните са извършили определени престации въз основа на този договор, те могат да поискат връщането им, тъй като става въпрос за недължими престации.
- 21 По-конкретно запитващата юрисдикция обяснява, от една страна, че банката може да поиска от кредитополучателя да върне равностойността на главницата по отпуснатия му кредит, а от друга страна, че кредитополучателят може да поиска от банката да му върне равностойността на платените месечни вноски по кредита, както и разходите, получени от банката. Тази юрисдикция уточнява, че всяка от страните може да изисква и плащането на законна лихва за забава, считано от датата на поканата за плащане.
- 22 Запитващата юрисдикция обаче подчертава, че националната съдебна практика не е единна по въпроса дали — освен плащането на изброените в точка 21 от настоящото решение суми — страните по недействителен договор за кредит могат да претендират плащането на други суми поради използването на пари за определен период от време без правно основание. Правните основания, на които страните най-често се позовават в подкрепа на тези искания, били неоснователно обогатяване и връщане на недължима престация.
- 23 Според тази юрисдикция с оглед на Директива 93/13 Съдът все още не се е произнесъл по възможността страните по договор за кредит, обявен за недействителен, да искат връщане на суми, надвишаващи сумите, които те съответно са изплатили в изпълнение на този договор.

- 24 Запитващата юрисдикция смята, че нито една претенция на банката, която надвишава връщането на предоставените на потребителя парични средства (както и евентуално на законната лихва за забава от датата на поканата за плащане), не може да бъде приета, без да се опорочат целите, преследвани от Директива 93/13. Според тази юрисдикция, тъй като нищожността на договора за кредит е резултат от действията на банката, която е използвала неправомерни клаузи, следва да се възпрепятства възможността тя да се облагодетелства от действията си, които противоречат не само на Директива 93/13, но и на изискванията за добросъвестност и добри нрави. Предоставянето на печалба на продавачите или доставчиците, използвали неравноправни клаузи, било в разрез и с необходимостта от запазване на възпиращото действие на забраната на такива клаузи, предвидена в Директива 93/13.
- 25 Така според запитващата юрисдикция допускането на такова разрешение щяло да доведе до това потребител, който е узнал за наличието на неравноправна клауза, да предпочете да продължи да изпълнява договора, вместо да предяви правата си, тъй като нищожността на договора би могла да му причини отрицателни финансови последици, като например заплащането на възнаграждение за използването на паричните средства.
- 26 За разлика от това, що се отнася до потребителя, запитващата юрисдикция отбелязва, че възможността му да изисква плащането на суми, надвишаващи месечните вноски, които е платил на банката, и евентуално на законна лихва за забава от датата на поканата за плащане, на разходи, комисиони и застрахователни премии, не изглежда да противоречи на принципа на ефективност.
- 27 Според тази юрисдикция обаче да се позволи на потребителите да искат от продавачите или доставчиците плащането на такива суми за използването без правно основание на размера на месечните вноски, би означавало да се наложи непропорционална санкция на продавачите или доставчиците.
- 28 Освен това запитващата юрисдикция смята, че възможните правни основания на подобни искания от страна на потребителите са много сходни по своето естество, поради което не би било оправдано да се създава възможност за едновременно предявяване на искиове за повече вземания, тъй като в противен случай би бил нарушен принципът на пропорционалност. Според тази юрисдикция предоставянето на такава възможност би било в противоречие и с принципа на правна сигурност, който трябва да се разбира в смисъл, че ако договор за кредит бъде обявен за изцяло недействителен, двете страни са длъжни да върнат всички парични престации, предоставени в изпълнение на този договор, като се изключват всякакви други претенции.
- 29 При тези условия Sąd Rejonowy dla Warszawy - Śródmieścia w Warszawie (Районен съд Варшава-център, Полша) решава да спре производството и да постави на Съда следния преюдициален въпрос:

„Трябва ли член 6, параграф 1 и член 7, параграф 1 от Директива 93/13 [...], а също и принципите на ефективност, правна сигурност и пропорционалност, да се тълкуват в смисъл, че не допускат съдебна практика по тълкуването на националното право, съгласно която, в случай че сключеният от банката и потребителя договор за кредит е обявен за изначално недействителен поради наличието на неравноправни клаузи в него, освен връщане на платените в изпълнение на договора парични суми (банката — за главницата на кредита, а потребителят — за вноските, таксите, комисионите и застрахователните премии)

заедно със законната лихва за забава от момента на поканата до плащането страните имат право да искат и друго, включително суми (по-конкретно възнаграждение, обезщетение, връщане на разходи или индексирание на платеното), дължими поради това, че:

1. страната, която е дала паричната престация, временно е била лишена от възможността да ползва своите пари и така е изгубила възможността да ги инвестира и по този начин да извлече от тях печалба;
2. страната, която е дала паричната престация, е понесла разходи за обслужването на договора за кредит и за прехвърлянето на парите на другата страна;
3. страната, която е получила паричната престация, е извлякла полза, състояща се в това, че е можела временно да ползва чуждите пари, в това число е можела да ги инвестира и по този начин да получи печалба;
4. страната, която е получила паричната престация, временно е имала възможност да ползва безвъзмездно чуждите пари, което би било невъзможно при пазарни условия;
5. покупателната стойност на парите е спаднала с времето, което означава, че е налице реална вреда за страната, която е дала паричната престация;
6. временното предоставяне на парите за ползване може да се разглежда като извършване на услуга, за която страната, дала паричната престация, не е получила възнаграждение?“.

По искането за възобновяване на устната фаза на производството

- 30 След като генералният адвокат представи заключението си, Bank M. с отделни молби, подадени в секретариата на Съда съответно на 10 март 2023 г. и 26 април 2023 г., иска да бъде разпоредено възобновяване на устната фаза на производството на основание член 83 от Процедурния правилник на Съда.
- 31 В подкрепа на искането си Bank M. изтъква, на първо място, че заключението на генералния адвокат, и по-специално неговото становище в точки 17, 19, 28, 29, 61, 62 и 66, не позволяват да се разбере обхватът на исканията на продавача или доставчика и на потребителя, което щяло да възпрепятства правилното прилагане на принципите на пропорционалност и ефективност.
- 32 На второ място, Bank M. поставя въпроса дали е възможно потребителите, сключили договор за ипотечен кредит в Полша, да бъдат поставени в по-благоприятно положение от сключилите такъв кредит в друга държава членка, в случай че получат правото да предявят — освен връщането на месечните вноски и разходите — и други претенции спрямо банката.
- 33 На трето място, Bank M. критикува някои наблюдения, изложени в заключението на генералния адвокат.

- 34 На четвърто и последно място, Bank M. изтъква, че устната фаза на производството трябва да бъде възобновена, за да може Съдът да изясни значението на решение от 21 март 2023 г., Mercedes-Benz Group (Отговорност на производителите на превозни средства, снабдени с измервателно-коригиращи устройства) (C-100/21, EU:C:2023:229) за делото в главното производство.
- 35 В това отношение следва да се припомни, от една страна, че Статутът на Съда на Европейския съюз и Процедурният правилник не предвиждат възможност за заинтересованите субекти по член 23 от този статут да представят становища в отговор на заключението на генералния адвокат (решение от 21 март 2023 г., Mercedes-Benz Group (Отговорност на производителите на превозни средства, снабдени с измервателно-коригиращи устройства), C-100/21, EU:C:2023:229, т. 43 и цитираната съдебна практика).
- 36 От друга страна, съгласно член 252, втора алинея ДФЕС генералният адвокат представя публично, при пълна безпристрастност и независимост, мотивирани заключения по делата, за които съгласно Статута на Съда на Европейския съюз се изисква неговото произнасяне. Съдът не е обвързан нито от това заключение, нито от изложените от генералния адвокат мотиви към него. Следователно несъгласието на заинтересован субект със заключението на генералния адвокат, независимо какви въпроси той разглежда в него, само по себе си не може да съставлява основание за възобновяване на устната фаза на производството (решение от 21 март 2023 г. (Отговорност на производителите на превозни средства, снабдени с измервателно-коригиращи устройства), C-100/21, EU:C:2023:229, т. 44 и цитираната съдебна практика).
- 37 Несъмнено съгласно член 83 от Процедурния правилник във всеки един момент, след изслушване на генералния адвокат, Съдът може да постанови възобновяване на устната фаза на производството, по-специално когато счита, че делото не е напълно изяснено, когато след закриване на тази фаза някоя от страните посочи нов факт от решаващо значение за решението на Съда или когато делото трябва да се реши въз основа на довод, който не е бил обсъден от заинтересованите субекти, посочени в член 23 от Статута на Съда на Европейския съюз.
- 38 В случая обаче Съдът отбелязва, че разполага с всички необходими данни, за да се произнесе, и настоящото дело не се налага да се решава въз основа на довод, който не е бил обсъден от заинтересованите субекти. Накрая, искането за възобновяване на устната фаза на производството, посочено в точка 30 от настоящото решение, не разкрива никакъв нов факт от решаващо значение за решението, което Съдът трябва да постанови по това дело.
- 39 При това положение след изслушване на генералния адвокат Съдът преценява, че няма основание да разпреди възобновяване на устната фаза на производството.

По преюдициалния въпрос

По допустимостта на поставения въпрос и компетентността на Съда да му отговори

- 40 В преюдициалното си запитване запитващата юрисдикция изтъква допустимостта на поставения на Съда въпрос, тъй като този въпрос се отнася както до претенциите на потребителя, така и до тези на банката, в случай че договор за ипотечен кредит е обявен за недействителен, при положение че тази юрисдикция е сезирана само с иск, предявен от потребителя.
- 41 Следва да се припомни, че в рамките на сътрудничеството между Съда и националните юрисдикции, въведено с член 267 ДФЕС, само националният съд, който е сезиран със спора и трябва да поеме отговорността за последващото му съдебно решаване, може да прецени — предвид особеностите на делото — както необходимостта от преюдициално решение, за да може да се произнесе, така и релевантността на въпросите, които поставя на Съда. Следователно, след като поставените въпроси се отнасят до тълкуването на правото на Съюза, Съдът по принцип е длъжен да се произнесе (решение от 13 октомври 2022 г., *Baltijas Starptautiskā Akadēmija и Stockholm School of Economics in Riga*, C-164/21 и C-318/21, EU:C:2022:785, т. 32 и цитираната съдебна практика).
- 42 Въпросите относно правото на Съюза се ползват с презумпция за релевантност. Съдът може да откаже да се произнесе по отправеното от национална юрисдикция преюдициално запитване само когато е съвсем очевидно, че исканото тълкуване на правото на Съюза няма никаква връзка с действителността или с предмета на спора в главното производство, когато проблемът е от хипотетично естество или когато Съдът не разполага с необходимите данни от фактическа и правна страна, за да бъде полезен с отговора на поставените му въпроси (решение от 13 октомври 2022 г., *Baltijas Starptautiskā Akadēmija и Stockholm School of Economics in Riga*, C-164/21 и C-318/21, EU:C:2022:785, т. 33 и цитираната съдебна практика).
- 43 В случая, доколкото част от преюдициалния въпрос се отнася до претенциите на продавача или доставчика спрямо потребителя, при положение че в конкретния случай, към датата на приемане на преюдициалното запитване, не е била отправена никаква претенция в този смисъл от Bank M., запитващата юрисдикция смята, че допустимостта на тази част от преюдициалния въпрос е обоснована, на първо място, с обстоятелството, че обявяването на договор за недействителен *ex tunc* предполага връщане на недължими престации, предоставени от всеки от двамата съдоговорители, така че отговорът на преюдициалния въпрос в неговата цялост ѝ е необходим, за да се произнесе по евентуалните възражения, които продавачът или доставчикът би повдигнал, за да се противопостави на претенцията на потребителя.
- 44 На второ място, тази юрисдикция уведомява Съда, че според тълкуването, което преобладава в националната съдебна практика, ако двамата съдоговорители са предоставили недължими престации от едно и също естество и ако техните престации произтичат от едно и също правоотношение, може да се приеме, че само получената по-голямата престация страна се е обогатила необосновано. Следователно в делото по главното производство посочената юрисдикция във всички случаи била длъжна да анализира основателността на претенциите на двамата съдоговорители.

- 45 На трето и последно място, същата юрисдикция смята, че липсата на отговор на преюдициалния въпрос в неговата цялост би навредила на възпиращия ефект на Директива 93/13, доколкото действащите в Полша банки публично застрашават потребителите с тежки последици, ако последните решат да предявят иск за обявяване на договора им за ипотечен кредит за недействителен, поради факта че тези продавачи или доставчици ще предявят спрямо потребителите вземания, свързани с ползване на паричните средства от тях без правно основание.
- 46 Освен това в съдебното заседание, проведено пред Съда на 12 октомври 2022 г., Bank M. уведомява Съда, че е започнала отделно производство с цел да изиска обезщетение от страна на A.S. на основание на ползване на паричните средства по кредита без правно основание. Това производство обаче щяло бъде спряно до приключване на настоящото производство пред Съда.
- 47 В случая, както отбелязва генералният адвокат в точки 31—33 от заключението си, настоящото дело не попада в нито едно от положенията, изброени в точка 42 от настоящото решение, при които презумпцията за релевантност на преюдициален въпрос може да бъде оборена. Всъщност от предоставените на Съда разяснения, обобщени в точки 43—46 от настоящото решение, става ясно, че исканото тълкуване на правото на Съюза, доколкото се отнася до претенциите на банката за обезщетение, надхвърлящо връщането на главницата в случай на недействителност на договор за ипотечен кредит, има връзка с предмета на спора в главното производство, тъй като запитващата юрисдикция може евентуално служебно да трябва да разгледа такива претенции. Освен това Съдът разполага с необходимите данни от фактическа и правна страна, за да бъде полезен с отговора на поставения въпрос. Поради това поставеният въпрос е допустим.
- 48 От друга страна, следва да се припомни, че националният съд трябва да посочи на страните — в рамките на националните процесуални разпоредби и с оглед на принципа на справедливост в гражданското производство — по обективен и изчерпателен начин правните последици, които би могло да има премахването на неравноправната клауза, независимо дали те са представлявани по делото от професионален пълномощник (решение от 29 април 2021 г., Bank ВРН, C-19/20, EU:C:2021:341, т. 97).
- 49 По-специално такова информиране е от особено значение, когато неприлагането на неравноправната клауза би могло да доведе до недействителност на целия договор и до евентуално задължение на потребителя за връщане на даденото му (вж. в този смисъл решение от 29 април 2021 г., Bank ВРН, C-19/20, EU:C:2021:341, т. 98).
- 50 В случая от преписката, с която разполага Съдът, става ясно, че спорът пред запитващата юрисдикция се отнася именно до правните последици, до които може да доведе обявяването на договора за ипотечен кредит за изцяло недействителен, поради факта че след премахването на неравноправните клаузи той не може да се изпълнява, така че отговорът на частта от преюдициалния въпрос, която се отнася до претенциите на продавача или доставчика спрямо потребителя, е необходим, за да може запитващата юрисдикция да изпълни задължението си да информира A.S. за такива последици.
- 51 Освен това Bank M. твърди, че Съдът не е компетентен да отговори на този въпрос, доколкото той се отнася до последиците от обявяването на договор за недействителен, които се уреждат не от Директива 93/13, а от различни разпоредби на националното право, чието тълкуване е от изключителната компетентност на националните юрисдикции.

- 52 В това отношение, макар да е безспорно, че в рамките на преюдициално запитване Съдът не следва да се произнася по тълкуването на национални разпоредби и да решава дали даденото от националния съд тълкуване е правилно, тъй като това тълкуване попада в изключителната компетентност на националните съдилища (вж. в този смисъл решение от 3 юли 2019 г., *UniCredit Leasing*, С-242/18, EU:C:2019:558, т. 47 и цитираната съдебна практика), това не променя факта, както констатира генералният адвокат в точка 35 от заключението си, че преюдициалният въпрос се отнася не до тълкуването на полското право, а до тълкуването на член 6, параграф 1 и член 7, параграф 1 от Директива 93/13, както и на принципите на ефективност, правна сигурност и пропорционалност.
- 53 Следователно Съдът е компетентен да отговори на поставения въпрос и той е допустим.

По същество

Предварителни бележки

- 54 Според постоянната съдебна практика въведената с Директива 93/13 система на защита се основава на идеята, че потребителят е в положение на по-слаба страна спрямо продавача или доставчика от гледна точка както на възможностите си да преговаря, така и на степента си на информираност, като това положение води до приемането от негова страна на условията, установени предварително от продавача или доставчика, без да може да повлияе на съдържанието им (решение от 26 март 2019 г., *Abanca Corporación Bancaria* и *Bankia*, С-70/17 и С-179/17, EU:C:2019:250, т. 49 и цитираната съдебна практика).
- 55 С оглед на това положение на по-слаба страна Директива 93/13 възлага задължение на държавите членки да предвидят механизъм, който да гарантира, че всяка договорна клауза, която не е индивидуално договорена, подлежи на контрол относно евентуалния ѝ неравноправен характер. В този контекст предвид критериите, посочени в член 3, параграф 1 и член 5 от Директива 93/13, националният съд следва да определи дали с оглед на особените обстоятелства в разглеждания случай такава клауза отговаря на изискванията за добросъвестност, равнопоставеност и прозрачност, установени в Директивата (решение от 26 март 2019 г., *Abanca Corporación Bancaria* и *Bankia*, С-70/17 и С-179/17, EU:C:2019:250, т. 50 и цитираната съдебна практика).
- 56 С оглед на естеството и значението на обществения интерес, който представлява защитата на потребителите, Директива 93/13 задължава държавите членки, както това следва от член 7, параграф 1 във връзка с двадесет и четвърто съображение от тази директива, да предвидят подходящи и ефективни мерки за предотвратяване на употребата на неравноправни клаузи в договори, сключени между потребители и продавачи или доставчици. За тази цел националните юрисдикции трябва да не прилагат неравноправните клаузи, така че те да нямат задължителна сила за потребителя, освен ако потребителят се противопостави на това (решение от 10 юни 2021 г., *BNP Paribas Personal Finance*, С-776/19—С-782/19, EU:C:2021:470, т. 36 и цитираната съдебна практика, както и, в този смисъл, решение от 8 септември 2022 г., *D.B.P.* и др. (Ипотечен кредит, изразен в чуждестранна валута), С-80/21—С-82/21, EU:C:2022:646, т. 58 и цитираната съдебна практика).

- 57 За обявената за неравноправна договорна клауза трябва принципно да се счита, че никога не е съществувала, така че тя няма как да има последици за потребителя. Ето защо установяването по съдебен ред на неравноправността на такава клауза поначало трябва да води до връщането на потребителя в правното и фактическо положение, в което той би се намирал при липсата на тази клауза (решение от 21 декември 2016 г., *Gutiérrez Naranjo и др.*, C-154/15, C-307/15 и C-308/15, EU:C:2016:980, т. 61).
- 58 В това отношение Съдът уточнява, че задължението на националния съд да изключи действието на неравноправната договорна клауза, която налага плащането на суми, оказали се недължими, по принцип поражда съответния реституционен ефект по отношение на тези суми, доколкото липсата на такъв реституционен ефект би могла да наруши възпиращото действие, с което член 6, параграф 1 от Директива 93/13 във връзка с член 7, параграф 1 от същата директива придружава констатацията за неравноправността на клаузи, съдържащи се в сключените между потребители и продавач или доставчик договори (вж. в този смисъл решение от 21 декември 2016 г., *Gutiérrez Naranjo и др.*, C-154/15, C-307/15 и C-308/15, EU:C:2016:980, т. 62 и 63).
- 59 Следва също да се припомни, че член 6, параграф 1 от Директива 93/13 изисква държавите членки да предвидят неравноправните клаузи да не са обвързващи за потребителя, „при условията на тяхното национално право“ (решение от 21 декември 2016 г., *Gutiérrez Naranjo и др.*, C-154/15, C-307/15 и C-308/15, EU:C:2016:980, т. 64 и цитираната съдебна практика).
- 60 Уредената с националното право защита, гарантирана на потребителите с Директива 93/13, обаче не може да изменя обхвата, а следователно и същността на тази защита, и оттук — да поставя под въпрос търсеното от законодателя на Съюза, видно от посоченото в съображение десето от Директива 93/13, подобряване на ефективността на споменатата защита с приемането на уеднаквени правила относно неравноправните клаузи (решение от 21 декември 2016 г., *Gutiérrez Naranjo и др.*, C-154/15, C-307/15 и C-308/15, EU:C:2016:980, т. 65).
- 61 Ето защо действително държавите членки трябва с националното си право да определят условията и реда, по които се констатира неравноправността на съдържащата се в договор клауза и се материализират конкретните правни последици от тази констатация, но същевременно въпросната констатация трябва да дава възможност за връщане на правното и фактическо положение в положението, в което би се намирал потребителят при липсата на тази неравноправна клауза, по-специално като обосновава правото на възстановяване на предимствата, неправомерно получени в негов ущърб от продавача или доставчика въз основа на споменатата неравноправна клауза (решение от 21 декември 2016 г., *Gutiérrez Naranjo и др.*, C-154/15, C-307/15 и C-308/15, EU:C:2016:980, т. 66).
- 62 Именно в светлината на тези съображения следва да се разгледа преюдициалният въпрос.

По преюдициалния въпрос

- 63 С въпроса си запитващата юрисдикция по същество иска да се установи дали в контекста на обявяването на договор за ипотечен кредит за изцяло недействителен, тъй като след премахването на неравноправните клаузи той не може да се изпълнява, член 6, параграф 1 и член 7, параграф 1 от Директива 93/13 трябва да се тълкуват в смисъл, че:
- не допускат съдебна практика по тълкуването на националното право, според която потребителят има право да иска от кредитната институция обезщетение, надхвърлящо връщането на платените месечни вноски и разноските, платени във връзка с изпълнението на този договор, както и плащането на законна лихва за забава, считано от поканата за плащане, и
 - не допускат съдебна практика по тълкуването на националното право, според която кредитната институция има право да иска от потребителя обезщетение, надхвърлящо връщането на паричните средства, предоставени на основание изпълнението на този договор, както и плащането на законна лихва за забава, считано от поканата за плащане.
- 64 Следва да се констатира, че Директива 93/13 не урежда изрично последиците, които поражда недействителността на договор, сключен между продавач или доставчик и потребител, след премахването на съдържащите се в него неравноправни клаузи, както отбелязва генералният адвокат в точка 44 от заключението си. Следователно държавите членки трябва да определят последиците, до които води подобна констатация, като се има предвид, че правилата, които установяват в това отношение, трябва да бъдат съвместими с правото на Съюза, и по-специално с преследваните от тази директива цели.
- 65 От друга страна, както бе отбелязано в точка 57 от настоящото решение, за обявената за „неравноправна“ договорна клауза трябва принципно да се счита, че никога не е съществувала, така че тя няма как да има последици за потребителя. Ето защо установяването по съдебен ред на неравноправността на такава клауза поначало трябва да води до връщането на потребителя в правното и фактическо положение на потребителя, такова каквото то би било при липсата на тази клауза, по-специално като му даде право да си възстанови облагоите, които продавачът или доставчикът без основание е получил в негов ущърб по силата на споменатата неравноправна клауза (вж. в този смисъл решение от 31 март 2022 г., *Lombard Lizing*, C-472/20, EU:C:2022:242, т. 50 и 55 и цитираната съдебна практика).
- 66 Доколкото, както следва от съдебната практика, цитирана в точка 58 от настоящото решение, липсата на такъв реституционен ефект би могла да наруши възпиращото действие, с което член 6, параграф 1 от Директива 93/13 във връзка с член 7, параграф 1 от тази директива придружава констатацията за неравноправността на клаузи, съдържащи се в сключените между потребители и продавач или доставчик договори, следва да се признае подобен реституционен ефект, когато неравноправният характер на клаузите на договор, сключен между потребител и продавач или доставчик, води не само до нищожност на тези клаузи, но и до недействителност на този договор в неговата цялост.
- 67 Освен това от член 7, параграф 1 от Директива 93/13 във връзка с двадесет и четвърто съображение от нея следва, че тази директива има за цел и да разубеди продавачите или доставчиците да използват неравноправни клаузи в потребителските договори.

- 68 От това следва, че съвместимостта с правото на Съюза на национални правила, уреждащи практическите последици от нищожността на договор за ипотечен кредит поради наличието на неравноправни клаузи, зависи от това дали тези правила, от една страна, позволяват да се възстанови правното и фактическо положение на потребителя, в което би се намирал при липсата на този договор, а от друга страна, не застрашават търсения с Директива 93/13 възпиращ ефект.
- 69 В случая, що се отнася, на първо място, до възможността в случай на обявяване на договор за ипотечен кредит за недействителен даден потребител да претендира вземания, надхвърлящи връщането на платените месечни вноски и разходите, платени във връзка с изпълнението на този договор, както и евентуално плащането на законна лихва за забава, считано от поканата за плащане, не изглежда, освен ако запитващата юрисдикция не установи друго след проверка, че такава възможност застрашава постигането на целите, посочени в точка 68 от настоящото решение.
- 70 В това отношение запитващата юрисдикция следва да провери в светлината на всички обстоятелства по делото, с което е сезирана, дали релевантните национални правила позволяват възстановяване от правна и от фактическа страна на положението на потребителя, в което той би се намирал при липсата на този договор.
- 71 Що се отнася до търсения с член 7, параграф 1 от Директива 93/13 възпиращ ефект, следва да се отбележи, че посочената в точка 69 от настоящото решение възможност може да допринесе за възпиране на продавачите или доставчиците да включват неравноправни клаузи в потребителските договори, доколкото включването на такива клаузи, водещи до нищожността на договор в неговата цялост, би могло да има финансови последици, надхвърлящи връщането на платените от потребителя суми, и евентуално плащането на лихва за забава.
- 72 Следва да се добави, че приемането от компетентния съд на мерки като посочените в точка 69 от настоящото решение не може да се приеме за противоречащо на принципа на правна сигурност, тъй като представлява конкретно прилагане на предвидената в Директива 93/13 забрана на неравноправните клаузи.
- 73 От друга страна, принципът на пропорционалност, който е общ принцип на правото на Съюза, изисква националната правна уредба, която прилага това право, да не надхвърля необходимото за постигането на преследваните цели (вж. в този смисъл решения от 14 март 2013 г., *Aziz*, C-415/11, EU:C:2013:164, т. 74, и от 8 декември 2022 г., *BTA Baltic Insurance Company*, C-769/21, EU:C:2022:973, т. 34). Следователно запитващата юрисдикция трябва да прецени с оглед на всички обстоятелства по спора в главното производство дали и доколко уважаването на претенциите на потребителя, като посочените в точка 69 от настоящото решение, надхвърля необходимото за постигането на целите, посочени в точка 68 от настоящото решение.
- 74 От това следва, че в контекста на обявяването на договор за ипотечен кредит за изцяло недействителен, тъй като след премахването на съдържащите се в него неравноправни клаузи той не може да се изпълнява, Директива 93/13 допуска тълкуване на националното право, според което потребителят има право да иска от кредитната институция обезщетение, надхвърлящо връщането на платените месечни вноски и разноските, платени

във връзка с изпълнението на този договор, както и плащането на законна лихва за забава, считано от поканата за плащане, при условие че са спазени целите на Директива 93/13 и принципът на пропорционалност.

- 75 На второ място, що се отнася до претенциите на продавача или доставчика спрямо потребителя, следва да се отбележи, че подобно на възможността за потребителя да предяви вземания, произтичащи от нищожността на договора за ипотечен кредит, такива претенции биха могли да бъдат допуснати само ако не застрашават целите, посочени в точка 68 от настоящото решение.
- 76 Както обаче отбелязва генералният адвокат в точка 60 от заключението си, предоставянето на кредитна институция на правото да иска от потребителя обезщетение, надхвърлящо връщането на паричните средства, предоставени за изпълнението на този договор, както и евентуално плащането на лихви за забава, би могло да постави под въпрос търсения с Директива 93/13 възпиращ ефект.
- 77 Съдът вече и имал възможността да уточни в друг контекст, че ако на националния съд бъде позволено да изменя съдържанието на неравноправните клаузи в такива договори, подобно правомощие би могло да застраши постигането на дългосрочната цел на член 7 от Директива 93/13. Всъщност това правомощие би способствало за премахването на възпиращия ефект, който се упражнява върху продавачите и доставчиците чрез самото неприлагане на неравноправните клаузи спрямо потребителя, доколкото продавачите и доставчиците биха останали изкушени да използват посочените клаузи, ако знаят, че дори и въпросните клаузи да бъдат обявени за нищожни, договорът ще може да бъде допълнен в нужната степен от националния съд, така че да се съхранят интересите им (решение от 14 юни 2012 г., Banco Español de Crédito, C-618/10, EU:C:2012:349, т. 69).
- 78 Също така тълкуване на националното право, според което кредитната институция би имала право да иска от потребителя обезщетение, надхвърлящо връщането на паричните средства, предоставени за изпълнението на този договор, и следователно да получи възнаграждение за ползването на тези средства от потребителя, би допринесло за премахването на възпиращия ефект, който обявяването на посочения договор за недействителен упражнява върху продавачите или доставчиците.
- 79 От друга страна, ефективността на защитата, предоставена на потребителите с Директива 93/13, би била застрашена, ако при позоваване на правата си, произтичащи от тази директива, те биха били изложени на риск да трябва да заплатят такова обезщетение. Както подчертава генералният адвокат в точка 61 от заключението си, подобно тълкуване би създавало опасност от възникване на положения, при които за потребителя би било по-изгодно да продължи да изпълнява договора, съдържащ неравноправна клауза, вместо да упражни правата, които черпи от посочената директива.
- 80 Тези съображения не могат да бъдат поставени под въпрос от доводите на Bank M., че при липсата на възможност за продавачите или доставчиците да искат обезщетение, надхвърлящо връщането на паричните средства, предоставени за изпълнението на този договор, както и евентуално плащането на лихва за забава, потребителите биха получили „безплатен“ кредит. Доводите на Bank M. и на Przewodniczący Komisji Nadzoru Finansowego (председател на Комисията за финансов надзор, Полша), че стабилността на финансовите пазари би била застрашена, ако банките нямат право да искат от потребителите подобно обезщетение, също не могат да поставят под съмнение тези съображения.

- 81 В това отношение, на първо място, в съответствие с принципа *nemo auditur propriam turpitudinem allegans* (никой не може да се позовава на собственото си противоправно поведение), не може да се приеме, нито че дадена страна извлича икономически облаги от своите неправомерни действия, нито че тя ще бъде обезщетена за неблагоприятните последици, предизвикани от такива действия.
- 82 В случая, както по същество отбелязва генералният адвокат в точка 58 от заключението си, евентуалната недействителност на договора за ипотечен кредит е последица от използването на неравноправни клаузи от Bank M. Ето защо тя не може да бъде обезщетена за загубата на печалба, аналогична на тази, която се надява да извлече от посочения договор.
- 83 На второ място, както посочва генералният адвокат в точка 63 от заключението си, доводът, свързан със стабилността на финансовите пазари, не е релевантен при тълкуването на Директива 93/13, която цели да защити потребителите. От друга страна, не може да се приеме, че продавачите или доставчиците могат да заобиколят преследваните с Директива 93/13 цели по съображения за запазване на стабилността на финансовите пазари. Всъщност банковите институции трябва да организират дейността си в съответствие с тази директива.
- 84 Следователно в контекста на обявяването на договор за ипотечен кредит за изцяло недействителен, тъй като след премахването на съдържащите се в него неравноправни клаузи той не може да се изпълнява, Директива 93/13 не допуска тълкуване на националното право, според което кредитната институция има право да иска от потребителя обезщетение, надхвърлящо връщането на паричните средства, предоставени за изпълнението на този договор, както и плащането на законна лихва за забава, считано от поканата за плащане.
- 85 С оглед на всички изложени по-горе съображения на поставения въпрос следва да се отговори, че в контекста на обявяването на договор за ипотечен кредит за изцяло недействителен, тъй като след премахването на неравноправните клаузи той не може да се изпълнява, член 6, параграф 1 и член 7, параграф 1 от Директива 93/13 трябва да се тълкуват в смисъл, че:
- допускат съдебна практика по тълкуването на националното право, според която потребителят има право да иска от кредитната институция обезщетение, надхвърлящо връщането на платените месечни вноски и разноските, платени във връзка с изпълнението на този договор, както и плащането на законна лихва за забава, считано от поканата за плащане, при условие че са спазени целите на Директива 93/13 и принципът на пропорционалност, и
 - не допускат съдебна практика по тълкуване на националното право, според която кредитната институция има право да иска от потребителя обезщетение, надхвърлящо връщането на паричните средства, предоставени за изпълнението на този договор, както и плащането на законна лихва за забава, считано от поканата за плащане.

По съдебните разноски

- 86 С оглед на обстоятелството, че за страните по главното производство настоящото дело представлява отклонение от обичайния ход на производството пред запитващата юрисдикция, последната следва да се произнесе по съдебните разноски. Разноските, направени за представяне на становища пред Съда, различни от тези на посочените страни, не подлежат на възстановяване.

По изложените съображения Съдът (четвърти състав) реши:

В контекста на обявяването на договор за ипотечен кредит за изцяло недействителен, тъй като след премахването на неравноправните клаузи той не може да се изпълнява

член 6, параграф 1 и член 7, параграф 1 от Директива 93/13/ЕИО на Съвета от 5 април 1993 година относно неравноправните клаузи в потребителските договори

трябва да се тълкуват в смисъл, че:

- допускат съдебна практика по тълкуването на националното право, според която потребителят има право да иска от кредитната институция обезщетение, надхвърлящо връщането на платените месечни вноски и разноските, платени във връзка с изпълнението на този договор, както и плащането на законна лихва за забава, считано от поканата за плащане, при условие че са спазени целите на Директива 93/13 и принципът на пропорционалност, и
- не допускат съдебна практика по тълкуване на националното право, според която кредитната институция има право да иска от потребителя обезщетение, надхвърлящо връщането на паричните средства, предоставени за изпълнението на този договор, както и плащането на законна лихва за забава, считано от поканата за плащане.

Подписи